

საქართველოს კონსტიტუციაში არსებული ტერმინი „ხელშეუვალის“ განმარტების თავისებურებანი

სერგი ჯორბენაძე*

შესავალი

რამდენადაა შესაძლებელი სახელმწიფოს ძირითად კანონში აბსოლუტური და შეზღუდული უფლებები ერთი და იმავე ტერმინით იქნეს მოწესრიგებული? თუ უფლების აბსოლუტურობა კონკრეტულ ასპექტში ვკნინდება, მაშინ რა განსხვავებაა ისეთ ტერმინებს შორის, როგორცაა მაგალითად: „ხელშეუვალი“ და „დაუშვებელი“¹? თითქოს შინაარსობრივად ორივე იმპერატიულად განსაზღვრავს კონკრეტულ აკრძალულ ქმედებას, თუმცა პრაქტიკული თვალსაზრისით მათ შორის ზღვრის გავლებას უდიდესი მნიშვნელობა ენიჭება. საქართველოს კონსტიტუციის ექვს მუხლში გვხვდება ტერმინი „ხელშეუვალი“. თითოეულის შემთხვევაში მუხლის განმარტება ერთიან სისტემაში არ ექცევა. სწორედ აღნიშნულიდან გამომდინარე, მნიშვნელოვანია განხილულ იქნეს ტერმინის მართებულია მის შინაარსთან მიმართებით.

ნაშრომში საკითხი უმთავრესად კონსტიტუციის ცალკეული მუხლების შედარების საფუძველზე განიხილება. აღნიშნული ერთგვარ საშუალებას წარმოადგენს, მოხდეს ნორმის შინაარსის განმარტება, რომლითაც შეიძლება დასკვნის გაკეთება, თუ რა წინაპირობას განსაზღვრავს ტერმინი „ხელშეუვალი“ და რა სახის სამართლებრივი არეალი აქვს მას. ტერმინის დეფინიციისთვის ნაშრომში გამოყენებულია ასევე შედარებითსამართლებრივი მეთოდი, რომლის საფუძველზეც ანალოგიური ტერმინის გერმანიის კონსტიტუციაში გამოყენების მაგალითია აღნიშნული.

* სამართლის მაგისტრი (MA – თსუ, LL.M. – ბრემენის უნივერსიტეტი) ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტის ასისტენტი, დავით ბატონიშვილის სამართლის ინსტიტუტის დირექტორის მოადგილე, ვალდებულებითი სამართლის ცენტრის ხელმძღვანელი, “Rödl & Partner”-ის უფროსი იურისტი, ადვოკატი

¹ ტერმინში – „დაუშვებელი“, წინამდებარე სტატიის მიზნებიდან გამომდინარე, ნაგულისხმევია მხოლოდ კონსტიტუციის ჭრილში მისი განხილვა.

ნარომში განხილული არაა საქართველოს კონსტიტუციის 75-ე მუხლი და მასში გაწერილი შინაარსი. აღნიშნულის მიზეზი ისაა, რომ სტატიაში ტერმინი „ხელშეუვალი“ მხოლოდ ადამიანის უფლებათა მომწესრიგებელი ნორმების საფუძველზეა განმარტებული. თავის მხრივ, ტერმინის განმარტება პირდაპირ კავშირშია ნორმის იერარქიულ ხასიათთან: რამდენადაა შესაძლებელი ის უფლებები, რომელშიც ფიგურირებს „ხელშეუვალი“ სხვა უფლებებთან მიმართებით ზემდგომი სახით განვიხილოთ? სწორედ აღნიშნულზე დაფუძნებითაა წინამდებარე ნაშრომში ასახული დასახელებული ტერმინის თავისებურება და მისი სამართლებრივი მოწესრიგების პრობლემა საქართველოს კონსტიტუციაში.

1. რას ნიშნავს ტერმინი – „ხელშეუვალი“?

ხელშეუვალობა გარკვეულ გარანტიას, გარკვეულ დაცულობას ნიშნავს. ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონში ტერმინი „ხელშეუვალი“ მოაზრებულია, როგორც: „რაზედაც სხვას უფლება არა აქვს, – უცილობელი, უდავო“.² თავის მხრივ, სიტყვები – „უცილობელი“ და „უდავო“ განმარტებულია, როგორც ისეთი სახის ქმედება ან ნებისმიერი სიკეთე, რაც არ იწვევს დავას, კამათს, რაზე შეცილებაც შეუძლებელია და სხვ.³

რა შეიძლება იყოს უდავო საკანონმდებლო დონეზე? ამ კითხვაზე პასუხი ცალსახა ვერ იქნება, თუმცა მსჯელობის კუთხით შეიძლება შესაბამისი განმარტება იქნეს მოძიებული: უდავო საკანონმდებლო დონეზე შეიძლება იყოს ის უფლება, რომელში ჩარევაც დაუშვებელია და რომლის კანონიერი შეზღუდვის ბერკეტიც განსაზღვრული არ არის. ამგვარი დეფინიცია გამომდინარეობს ჩარევის სამართლებრივი წინაპირობების არსებობიდან, რომლის მიხედვითაც, ჩარევის შესაძლებლობას კანონი უნდა ითვალისწინებდეს. სხვა სიტყვებით რომ ითქვას, იგი უნდა იყოს სადავო და უფლების კანონიერი შეზღუდვა ყოველ კონკრეტულ შემთხვევაში ცალკეულად უნდა წესრიგდებოდეს.

ადამიანის ის უფლებები, რომელთა კანონიერი შეზღუდვა თანაზომიერების პრინციპის დაცვით შესაძლებელია, შეზღუდულ უფლებათა კატე-

² ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, ერთტომეული, ნაკვეთი მეორე, თბილისი, 1990, 1252.

³ იხ., იქვე, დასახელებული სიტყვების განმარტება.

გორიას განეკუთვნება. თავის მხრივ, თანაზომიერების პრინციპი განისაზღვრება დასაშვებობის, აუცილებლობისა და პროპორციულობის ფარგლების არსებობისას,⁴ რომელზე დაყრდნობითაც უნდა მოხდეს სადავო საკითხის გადაწყვეტა.

„ხელშეუვალობა“ თავისი არსით არ უნდა იყოს სადავო კონკრეტულ შემთხვევასთან მიმართებით. ასე მაგალითად, ღირსების უფლების შეზღუდვას საქართველოს კანონმდებლობა არ იცნობს, შესაბამისად, ტერმინი „ხელშეუვალობა“ ასეთ შემთხვევაში გვევლინება სამართლებრივ ინსტიტუტად, რომელიც შეზღუდვის დაუშვებლობის უპირველეს გარანტს წარმოადგენს. სხვა სიტყვებით რომ ითქვას, კანონის დონეზე შეუძლებელი იქნება, თუნდაც სასამართლოს გზით მოხდეს იმ საკითხის განხილვა, თუ რამდენად მართებული იყო ღირსების უფლების შეზღუდვა კონკრეტული შემთხვევის არსებობისას. აღიშნულიდან გამომდინარე, ტერმინი „ხელშეუვალობა“ უფლების აბსოლუტურობის გარანტს უნდა წარმოადგენდეს.

2. ტერმინ „ხელშეუვალის“ განმარტება ღირსების უფლების მაგალითზე

ღირსების უფლება აბსოლუტური უფლებაა. თავის მხრივ, უფლების აბსოლუტურობა პირდაპირ კავშირშია „ხელშეუვალობის“ განმარტებასთან. თუმცა ლიტერატურაში გვხვდება მოსაზრებები, რომელთა მიხედვითაც, ღირსება შეიძლება აბსოლუტურ კატეგორიათა რანგში არ იქნეს გაყვანილი,⁵ რაც თავის მხრივ, „ხელშეუვალობის“ დეფინიციას სხვა ასპექტში წარმოაჩენდა. ამდენად, მნიშვნელოვანია, პირველ ყოვლისა, იმის განმარტება, თუ რამდენადაა ღირსება აბსოლუტური უფლება და რამდენად შეესაბამება განსახილველი ტერმინი აბსოლუტურ უფლებათა კატეგორიას.

საქართველოს კონსტიტუციის მე-17 მუხლის მიხედვით, ღირსება ხელშეუვალი უფლებაა. რამდენად შეიძლება ასეთი უფლება აბსოლუტურ

⁴ იზორია ლ., ადამიანის უფლებების შეზღუდვა და თანაზომიერების პრინციპი, ადამიანის უფლებათა დაცვა ეროვნულ და საერთაშორისო სამართალში, კ. კორკელიას რედაქტორობით, თბილისი, 2004, 45.

⁵ იხ., საქართველოს კონსტიტუციის კომენტარი, თავი მეორე, საქართველოს მოქალაქეობა, ადამიანის ძირითადი უფლებანი და თავისუფლებანი, პ. ტურავას რედაქტორობით, თბილისი, 2013, 113.

უფლებათა კატეგორიას მივაკუთვნოთ? საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლო ღირსებას აბსოლუტურ უფლებად განსაზღვრავს,⁶ რასაც ორი საფუძვლით ასაბუთებს: ა) საკანონმდებლო დონეზე არაა დადგენილი მექანიზმი, რომლითაც უფლების შეზღუდვა მოხდება და ბ) კონსტიტუციის 46-ე მუხლი მის შეზღუდვას საომარი ან საგანგებო ვითარების დროსაც არ ითვალისწინებს.⁷

ქართულ ლიტერატურაში გამოთქმულია მოსაზრება, რომლის მიხედვითაც, ღირსება არა აბსოლუტურ, არამედ: „თითქმის აბსოლუტურ უფლებად“ არის მიჩნეული,⁸ რომლის დასაბუთებისთვისაც მოსაზრების ავტორი სხვა უფლებებთან დაპირისპირებისას მის მეორე პლანზე გადაწევას მოიხაზრებს, ხოლო აღნიშნულის ერთ-ერთ მაგალითად ევთანაზია მოჰყავს. კერძოდ, ავტორის მოსაზრებით, ევთანაზიისას ადამიანის სიცოცხლის უფლება ადამიანის ღირსების უფლებას გადაწონის.⁹ ამგვარ მოსაზრებას არსებობის უფლება ნამდვილად აქვს, თუმცა სხვა დასაბუთებით თუ მოვახდენთ ღირსების დეფინიციას, მაშინ შესაძლებელია დასახელებული მოსაზრების გარკვეული სახით კრიტიკაც. კერძოდ, ევთანაზია საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსის 110-ე მუხლის მიხედვით, დასჯადი ქმედებაა. როდესაც საქართველოს კონსტიტუციის მე-17 მუხლის კომენტარში საუბარია მუხლის განმარტებასა და მისი აბსოლუტურობის საკითხზე, ავტორი, პირველ ყოვლისა, უნდა ამოდიოდეს არა საერთაშორისო ან უცხო ქვეყანაში არსებული პრაქტიკიდან, არამედ საქართველოს მოქმედი კანონმდებლობიდან.

⁶ იხ., ტულუში თ., ბურჯანაძე გ., შშვენიერაძე გ., გოცირიძე ვ., მენაბდე ვ., ადამიანის უფლებები და საქართველოს საკონსტიტუციო სამართალწარმოების პრაქტიკა (1996-2012 წლების სასამართლო პრაქტიკა), თბილისი, 2013, 92.

⁷ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2004 წლის 11 მარტის №2/1/241 გადაწყვეტილება საქმეზე, „აკაკი გოგიჩაიშვილი საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ“.

⁸ იხ., საქართველოს კონსტიტუციის კომენტარი, თავი მეორე, საქართველოს მოქალაქეობა, ადამიანის ძირითადი უფლებანი და თავისუფლებანი, პ. ტურავას რედაქტორობით, თბილისი, 2013, 113.

⁹ იქვე.

თუნდაც უცხო ქვეყნის პრაქტიკით, ევთანაზია ყველგან არ არის დაშვებული. მაგალითად, გერმანიაში ევთანაზია დასჯადია.¹⁰ მართალია, ლიტერატურაში გამოთქმულია მოსაზრება ევთანაზიის დიფერენციაციის კუთხით,¹¹ რომელიდანაც ზოგიერთი მათგანი¹² არ ისჯება, თუმცა მთლიანობაში იმაზეც არ არის ჩამოყალიბებული ჯეროვანი პოზიცია, თუ რამდენად შესაძლებელია ევთანაზიის სახეობად განსაზღვრა და აღნიშნული სახეების საფუძველზე მის განსხვავებულ სამართლებრივ წინაპირობებზე საუბარი.¹³

როდესაც კონკრეტული ავტორი საუბრობს სიცოცხლის უფლების დაცვაზე ევთანაზიის გამოყენებით, იგი არ ითვალისწინებს იმ წინაპირობას, რაც საქართველოს კონსტიტუციით განმტკიცებული აქვს ქართულ სამართალს: კერძოდ, იგი არ აწესრიგებს უფლებას სიკვდილის თაობაზე, ქართული კანონმდებლობა მხოლოდ სიცოცხლის უფლებას განამტკიცებს.¹⁴ ევთანაზია კი ის შემთხვევაა, როდესაც პირს შესაძლებელია სიკვდილზე უფლება ჰქონდეს¹⁵ და ამგვარი ქმედება, ანუ მსხვერპლის თხოვნით მისი მოკვდევინება, არ უნდა იყოს დასჯადი. ამგვარად, ვთანხმდებით, რომ, ვინაიდან ევთანაზია დასჯადი ქმედებაა, იგი ვერ გახდება ღირსების უფლების შეზღუდვის საფუძველი. ასეთი სახის დასკვნა კი ავტორის მიერ კომენტარში გამოთქმულ მოსაზრებას სხვა კუთხით წარმოაჩენს.

¹⁰ იხ. მაგალითად, Wietfeld D., Selbstbestimmung und Selbstbeantwortung – Die gesetzliche Regelung der Patientenverfügung, Bochumer Schriften zum Sozial- und Gesundheitsrecht, Band 12, Baden-Baden, 2012, 85 და შემდგომი.

¹¹ იხ. მაგალითად, Schneider in Münchener Kommentar zum Strafgesetzbuch, Verlag C.H. Beck, München, 2012, Vorbemerkung zu den §§221 ff., Rn. 103 და შემდგომი.

¹² მაგალითად, ე.წ. „პასიური ევთანაზია“.

¹³ იხ. ასევე, Englert Y., Vestergraad J., Javashvili G., Kiknadze G., Blasszauer B., von Delden J., Serrao D., Bondolfi A., McLean S., Snyder L., Marty D., Gadd E., Mierzewski P., Euthanasie, Band 2, Nationale und europäischen Perspektiven, Übersetzung aus dem Englischen, Lit Verlag, Münster, 2005, 177.

¹⁴ აღსანიშნავია, რომ მე-17 მუხლის ავტორს ამავე კომენტარის მე-15 მუხლის განმარტებაში მითითებული აქვს სიცოცხლის უფლების, როგორც პოზიტიური უფლების არსებობის საკითხი და აღნიშნული აქვს, რომ სიკვდილის უფლებას საქართველოს კანონმდებლობა არ იცნობს: საქართველოს კონსტიტუციის კომენტარი, თავი მეორე, საქართველოს მოქალაქეობა, ადამიანის ძირითადი უფლებანი და თავისუფლებანი, პ. ტურავას რედაქტორობით, თბილისი, 2013, 75.

¹⁵ იხ., კუბლაშვილი კ., ძირითადი უფლებები, თბილისი, 2014, 127.

მეორე საკითხი, რომელზეც მნიშვნელოვანია ყურადღების გამახვილება, ღირსებისა და სიცოცხლის უფლების ურთიერთმიმართებას ეხება. სიცოცხლის უფლების დაცვის მიზნით სხვა პირის ღირსების უფლების შეზღუდვა დაუშვებელი უნდა იყოს რამდენიმე მიზეზის გათვალისწინებით: ა) პრაქტიკული თვალსაზრისით ამგვარი ქმედება რთული წარმოსადგენია, როდესაც შეურაცხყოფას ან სხვა ამგვარ ქმედებას აყენებენ პირს იმ მიზნით, რომ სხვათა სიცოცხლე გადაარჩინონ; ბ) ღირსების უფლებას არ გააჩნია რაიმე სახის შემზღვეველი ნორმა, რაც მის აბსოლუტურობას განსაზღვრავს. ამდენად, კანონი არ აწესრიგებს კონკრეტულ საფუძვლებს, რომლის დაცვის შემთხვევაშიც ჩარევა გამართლებული იქნებოდა; გ) ღირსება და სიცოცხლე ერთმანეთთან ძალიან დამოკიდებული უფლებები და სიკეთეებია, თუმცა მათ შორის ზღვრის გავლება პრობლემის გადაჭრის მართებული საშუალება არ იქნებოდა. ადამიანს ღირსება მისი გარდაცვალების შემდეგაც გაჰყვება, ხოლო სიცოცხლის უფლებით იგი მხოლოდ ცხოვრების განმავლობაში სარგებლობს. ღირსება ადამიანის სულიერი ღირებულებაა,¹⁶ რაც პიროვნების არსს განსაზღვრავს¹⁷ და იგი გარდაცვალებით არ სრულდება. სიცოცხლის უფლება კი პიროვნების არსის განმსაზღვრელი ვერ იქნება, იგი ერთ-ერთი უმთავრესი უფლებაა, რომლითაც ადამიანი ფიზიკურადაა დაცული და არა სულიერად. კერძოდ, სიცოცხლის უფლებით ადამიანს აქვს სახელმწიფოსგან მიღებული გარანტია, დაცული იქნეს ნებისმიერი ქმედების განხორციელების შემთხვევაში ამ უფლებით.¹⁸ ღირსების უფლება ადამიანის სუბიექტურ ფაქტორებზეა დაფუძნებული, თუმცა მისი, როგორც უფლების, დაცვისთვის იგი ობიექტურ კრიტერიუმებს უნდა აკმაყოფილებდეს.¹⁹ სიცოცხლის უფლების საკითხი სუბიექტური შეხედულებიდან გამომდინარე ვერ დადგება განხ-

¹⁶ სამოქალაქო კოდექსის კომენტარი, წიგნი I, თბილისი, 2001, 79.

¹⁷ კერესელიძე დ., კერძო სამართლის უზოგადესი სისტემური ცნებები, თბილისი, 2009, 159.

¹⁸ იხ., საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2009 წლის 27 აგვისტოს №1/2/434 გადაწყვეტილება საქმეზე, „საქართველოს სახალხო დამცველი საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ“, ქეთევან ერემაძისა და ბესარიონ ზოიძის განსხვავებული აზრი.

¹⁹ იხ., საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2009 წლის 10 ნოემბრის №1/3/421,422 გადაწყვეტილება საქმეზე, „საქართველოს მოქალაქეები – გიორგი ყიფიანი და ავთანდილ უნგიაძე საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ“.

ილვის თემად, ვინაიდან მისი ობიექტური გამოხატულება ფიზიკურ შესაძლებლობებზეა დაფუძნებული.

ღირსების უფლებისგან განსხვავებით, სიცოცხლის უფლების შეზღუდვა საქართველოს კანონმდებლობაში არაპირდაპირი სახითაა მოცემული: სისხლის სამართლის კოდექსის 28-ე მუხლი აუცილებელი მოგერიების სამართლებრივ ინსტიტუტს იცნობს, რომლის მიხედვითაც, მართლსაწინააღმდეგო ხელყოფისას ხელყოფის დაზიანება თავისი ან სხვისი სამართლებრივი სიკეთის დასაცავად მართლწინააღმდეგობის გამომრიცხველი გარემოებაა. მაგალითად: თუ პირის მიმართ ხორციელდება ქმედება, რომლითაც მას უპირებენ მოკვლას, მაგრამ პირი დაასწრებს თავდამსხმელს და თავდაცვის მიზნით მოკლავს მას, აღნიშნული ქმედება სასჯელის სამართლებრივი საფუძველი არ გახდება. ამგვარად, ღირსებისგან განსხვავებით, სიცოცხლის უფლება აბსოლუტურ უფლებას არ წარმოადგენს, ვინაიდან, ღირსების უფლების ამგვარი შეზღუდვა საქართველოს მოქმედ კანონმდებლობაში არ გვხვდება.

ხედავთ, აღნიშნულიდან გამომდინარე, იბადება კითხვა: რომელი უფლება დგას იერარქიულად უფრო მაღალ საფეხურზე: სიცოცხლის უფლება თუ ღირსების უფლება? აღნიშნულ კითხვაზე პასუხი არ შეიძლება იყოს ცალსახა, ან რომელიმე მათგანს უპირატესობა მიენიჭოს მეორესთან შედარებით. ორივე უფლებას ფუნდამენტური ხასიათი აქვს და ორივე უფლება ადამიანისთვის უმთავრეს სამართლებრივ საფუძველს წარმოადგენს, თუმცა აღნიშნული არ გულისხმობს, რომ მათი განმარტებაც ერთგვაროვნად უნდა მოხდეს.

ღირსება შეიძლება აბსოლუტურ უფლებად იქნეს მიჩნეული მისი შეზღუდვის სამართლებრივი წინაპირობის არარსებობის გათვალისწინებით. თუმცა აღნიშნულის გარანტი მხოლოდ ტერმინი „ხელშეუვალი“ ვერ გახდება ერთი მიზეზის გამო: საქართველოს კონსტიტუციის მე-15 მუხლი სიცოცხლეს ასევე ხელშეუვალ უფლებად განსაზღვრავს, თუმცა როგორც ზემოთ აღნიშნა და როგორც ქართულ სამართლებრივ ლიტერატურაშია გამოთქმული მოსაზრება, იგი აბსოლუტურ უფლებათა რიცხვს არ განეკუთვნება.²⁰

²⁰ შეად., საქართველოს კონსტიტუციის კომენტარი, თავი მეორე, საქართველოს მოქალაქეობა, ადამიანის ძირითადი უფლებანი და თავისუფლებანი, პ. ტურავას რედაქტორობით, თბილისი, 2013, 73.

3. საქართველოს კონსტიტუციის უფლებების გათვალისწინება

მიუხედავად იმისა, რომ ტერმინი „ხელშეუვალი“ საქართველოს კონსტიტუციის ექვს მუხლშია გამოყენებული, ყველა მათგანში მისი განმარტება უფლების აბსოლუტურობის განმსაზღვრელი არ არის. მაგალითად, 21-ე მუხლი, რომლის მიხედვითაც, საკუთრების უფლება აღიარებული და ხელშეუვალია. აღნიშნული ნორმა „ხელშეუვალს“ „აღიარებულთან“ კონტექსტში განიხილავს და ცალკე სახით არა უფლების ფართო მასშტაბებს უსვამს ხაზს, არამედ მის პოზიტიურ ასპექტს, ხოლო ცალკეული ნორმებით მისი შეზღუდვის შესაძლებლობებს ცალკეულ სამართლებრივ აქტებში განამტკიცებს.²¹

აღსანიშნავია კონსტიტუციის 23-ე მუხლი, რომლის მიხედვითაც, ინტელექტუალური საკუთრების უფლება ხელშეუვალია. აღნიშნულში მოიაზრება შემოქმედებითი საქმიანობის შედეგი: ლიტერატურა, ხელოვნება, ტექნიკა, კულტურა და საზოგადოებრივი ცხოვრების სხვა საკითხები.²² თითოეული მათგანის შემთხვევაში საქმე უფლების აბსოლუტურობასთან არ გვაქვს, არამედ ასეთ შემთხვევაში უფლების დაცვა გაიგივებულია საკუთრების უფლების დაცვასთან მიმართებით.²³ სხვა სიტყვებით რომ ითქვას, ინტელექტუალური საკუთრების უფლების შეზღუდვა დასაშვებია, თუმცა, ღირსების დარად, იგი არ წარმოადგენს ისეთი სახის აბსოლუტურ უფლებას, რომელიც ადამიანის სახელს სამუდამოდ გაჰყვება.²⁴

საქართველოს კონსტიტუციის მე-18 მუხლი ადამიანის თავისუფლებასა და მის ხელშეუვალობაზე საუბრობს. იმის წარმოდგენაც კი შეუძლებელი იქნებოდა, თავისუფლება ადამიანისთვის აბსოლუტური რომ იყოს, რა ქაოსი იქნებოდა ქვეყანაში. **კანონის არსი სწორედ თავისუფლების**

²¹ იხ., საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2007 წლის 2 ივლისის №1/2/384 გადაწყვეტილება საქმეზე, „საქართველოს მოქალაქეები – დავით ჯიმ-შელიშვილი, ტარიელ გვეტაძე და ნელი დალალიშვილი საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ“.

²² საქართველოს კონსტიტუციის კომენტარი, თავი მეორე, საქართველოს მოქალაქეობა, ადამიანის ძირითადი უფლებანი და თავისუფლებანი, პ. ტურავას რედაქტორობით, თბილისი, 2013, 240.

²³ იქვე, 241.

²⁴ ასე მაგალითად, პიროვნების გარდაცვალებიდან 70 წლის გასვლის შემდეგ სავატრო-ქონებრივი უფლებების გამოყენება ნებისმიერ სხვა პირს შეუძლია.

საზოგადოებრივი და სახელმწიფო მიზნებისთვის შეზღუდვაა. შესაბამისად, თავისუფლება არ შეიძლება იყოს აბსოლუტური სახის.²⁵ სხვა სიტყვებით რომ ითქვას, ადამიანის თავისუფლება, უპირველეს ყოვლისა, დაცვის უფლებას არამართლზომიერი და თვითნებური თავისუფლების აღკვეთისა და პირადი თავისუფლების სხვაგვარი შეზღუდვის წინააღმდეგ შეიცავს.²⁶ ამდენად, თავისუფლება მხოლოდ იმ ასპექტში უნდა იქნეს გაგებული, რა მოქმედების არეალსაც პირს კანონი შესაბამის ფარგლებში ანიჭებს, ანუ უფლება, რაც კანონითაა დასაშვები.²⁷ ვინაიდან მე-18 მუხლს წინდაწინვე აქვს შეზღუდვის გარკვეული წინაპირობები, იგი ამის გამოც ვერ იქნება მიჩნეული აბსოლუტურ უფლებად და შესაბამისად, „ხელშეუვალის“ განმარტება, ამ მუხლის მიზნისთვის სხვაგვარად უნდა მოხდეს.

4. ტერმინ „ხელშეუვალის“ ორგვარი განმარტების შესაძლებლობა

ზემოაღნიშნული მაგალითების საფუძველზე შეიძლება იმის განსაზღვრა, რომ საქართველოს კონსტიტუციაში ტერმინი „ხელშეუვალი“ არ არის ერთნაირი განმარტების მქონე, მეტიც, იგი რამდენიმე დეფინიციის შესაძლებლობას იძლევა. ტერმინის მართებული განმარტებისთვის, მნიშვნელოვანია მისი უცხო ქვეყნის კანონმდებლობასთან შედარება. ამ შემთხვევაში, ვინაიდან ადამიანის ძირითადი უფლებების ქართული დოქტრინა არსებითად გერმანულ საფუძველს ემყარება, უპირანი იქნება აქცენტი გერმანიაზე გაკეთდეს.

4.1. „ხელშეუვალი“ გერმანიის ძირითად კანონში

გერმანიის ძირითადი კანონის (კონსტიტუციის) პირველი მუხლი იწყება სიტყვებით: „ადამიანის ღირსება ხელშეუვალია“.²⁸ იმის დასაბუთებისთვის, რომ ტერმინოლოგიური თარგმანი შეუსაბამობაში არ მოდის,

²⁵ Di Fabio U., Sicherheit in Freiheit, NJW, Heft 7, Verlag C.H. Beck, München, 2008, 422.

²⁶ საქართველოს კონსტიტუციის კომენტარი, თავი მეორე, საქართველოს მოქალაქეობა, ადამიანის ძირითადი უფლებანი და თავისუფლებანი, პ. ტურავას რედაქტორობით, თბილისი, 2013, 133.

²⁷ მონტესკიე შ.ლ., კანონთა გონი, დ. ლაბუჩიძე-ხოფერიას თარგმანი, თბილისი, 1994, 180.

²⁸ “Die Würde des Menschen ist unantastbar”.

შესაძლებელია დავიმოწმოთ საქართველოს კონსტიტუციის გერმანული თარგმანი, რომელიც სხვა აქტებთან ერთადაა მოქცეული ძირითადი ქართული საკანონმდებლო აქტების გერმანულენოვან გამოცემაში.²⁹ აღნიშნულ თარგმანში კონსტიტუციის მე-17 მუხლის შინაარსში გერმანულად სწორედ ანალოგიური სიტყვაა (ხელშეუვალი – *unantastbar*) მითითებული.³⁰ ამდენად, სიტყვის თარგმანის კუთხით განსახილველ საკითხთან დაკავშირებით რაიმე სახის ხარვეზი არ გვხვდება.

ღირსების უფლების, როგორც კონსტიტუციის საწყისის, განსაზღვრა ნიშანდობლივია მისი აბსოლუტურობის აღსანიშნავად. დასახელებული უფლების დაცვა დემოკრატიის პრინციპის ერთ-ერთ შემადგენელ ელემენტს წარმოადგენს, რომლითაც აღიარებული უნდა იყოს შესაბამისი უფლებები.³¹ ღირსება უმთავრეს ადგილს იკავებს ადამიანის უფლებების გერმანულ სისტემაში და მას „ხელშეუვალობის გარანტია“ კონსტიტუციით აქვს მინიჭებული. თავის მხრივ, გერმანიაში ხელშეუვალობა გულისხმობს არა მხოლოდ სახელმწიფოს, არამედ ნებისმიერი პირისგან ხელშეუვალობის გარანტიას.³² სხვა სიტყვებით რომ ითქვას, უპირველეს ყოვლისა, უფლების დაცვის მიზნებისთვის ჯერ ადამიანი დგას და შემდეგ სახელმწიფო.³³

გერმანიის კონსტიტუციაში „ხელშეუვალობა“, როგორც ტერმინი, შეგნებულადაა გამოყენებული. აღნიშნული ყველა სხვა ტერმინისგან განსხვავდება. კანონმდებელი სპეციალურად უთითებს მას და არა მაგალითად, „არსებითს“³⁴, რაც იმ ფაქტს ადასტურებს, რომ უფლების დაცულობა, აბსოლუტური ხასიათი სწორედ ამ ტერმინთან მიმართებით შეიძლება იყოს გამოყენებული.

²⁹ იხ., Auswahl georgischer Gesetze, Deutsche Gesellschaft für Technische Zusammenarbeit (GTZ), Verlag Siesta, Tiflis, 2009.

³⁰ ციტატა თარგმანიდან: “Würde und Ehre eines Menschen ist unantastbar”.

³¹ იხ., Hillgruber in Beck’scher Online-Kommentar GG, BeckOK, Stand: 01.06.2015, Edition: 25, GG Art. 1, Rn. 15.

³² Herdegen in Maunz/Dürig, Grundgesetz-Kommentar, 73. Ergänzungslieferung 2014, Art.1, Abs. 1, Rn. 74.

³³ Jarass/Pieroth, Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland, Kommentar, 6. Auflage, Verlag Beck, München, 2002, Art. 1, Rn.1.

³⁴ იხ., Hufen F., Entstehung und Entwicklung der Grundrechte, NJW, Heft 21, Verlag C.H. Beck, München, 1999, 1507.

ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, შეიძლება ითქვას, რომ გერმანიის კონსტიტუციაში გაწერილ ტერმინს – „ხელშეუვალობა“, საქართველოს კონსტიტუციის ექვს მუხლში აქვს ანალოგი. გერმანიის ძირითადი კანონის ტექსტში აღნიშნული ტერმინის გამოყენება ადამიანის უფლების დაცვის გარანტიას წარმოადგენს,³⁵ რაც დასახელებულ უფლებას აბსოლუტური უფლების სტატუსს ანიჭებს.³⁶ სხვა სიტყვებით რომ ითქვას, მისი შეზღუდვის საფუძვლებს კანონი ცალკე სახით არ იცნობს და სწორედ ამ ფაქტში გამოიხატება ხელშეუვალობის სამართლებრივი ბუნება.³⁷

4.2. „ხელშეუვალის“ ორგვარი განმარტება, საქართველოს კონსტიტუციიდან გამომდინარე

საქართველოს კონსტიტუციაში „ხელშეუვალის“ განმარტება ორი მიმართულებით უნდა იქნეს აღქმული: ა) „ხელშეუვალობა“, როგორც აბსოლუტური უფლების ცნება ან ბ) „ხელშეუვალობა“, როგორც უფლების აღიარების სამართლებრივი წინაპირობა. ნიშანდობლივია, რომ ამ ორ განმარტებას შორის კავშირი არ უნდა შემოისაზღვროს სიტყვით – „და“, ვინაიდან ამ კონტექსტში კუპულაციურ საფუძვლებს კონსტიტუცია არ იცნობს.

თუკი პარალელს გავავლებთ საკუთრებისა და ღირსების უფლებებს შორის, ვნახავთ, რომ კანონმდებლის სურვილი ამ ორი უფლების მაღალ საფეხურზე აყვანა იყო. კანონმდებლის მიზანი, ერთი მხრივ, მიღწეულ იქნა, როდესაც მე-17 მუხლში არსებულ დათქმას რაიმე სახის შემზღუდავი ნორმა არ გამოუჩნდა საკანონმდებლო დონეზე, თუმცა, მეორე მხრივ, მან განმარტების უდიდესი პრობლემა წარმოშვა. თუ საუბარია კონკრეტულ მუხლზე, სადაც „ხელშეუვალობა“ აბსოლუტურობის გარანტს წარმოადგენს, მაშინ რა სამართლებრივ ლოგიკაში შეიძლება ჩაჯდეს ის ფაქტი, რომ სხვა მუხლში აღნიშნულ იმავე ტერმინს ანალოგიური სამართლებრივი შედეგები არ მოჰყვება? ამგვარი მოწესრიგება ტერმინოლო-

³⁵ Jarass/Pieroth, Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland, Kommentar, 6. Auflage, Verlag Beck, München, 2002, Art. 1, Rn.1

³⁶ Schmidt-Bleibtreu/Hofmann/Hopfau, GG Kommentar, 11. Auflage, Carl Heymanns Verlag, Köln, München, 2008, Art. 1, Rn. 14.

³⁷ იხ., იქვე.

გიური პრობლემა, რომელიც, მისი ფორმალური ხასიათის მიუხედავად, შესაძლებელია გადაულახავ ბარიერად იქცეს კონკრეტულ საკითხებზე მსჯელობისას. მით უმეტეს, როდესაც პირველწყაროში იქნება მცდარი და შინაარსობრივად გაუმართავი ტერმინები მოცემული, აღნიშნულ ტერმინებზე „დაფუძნებულ საგანთა გაუმჯობესება დასაწყისშივე განწირული საქმეა“³⁸.

5. „ხელშეუვალი“ და „დაუშვებელი“: ტერმინოლოგიური განსხვავება

საქართველოს კონსტიტუციაში გვხვდება ტერმინი „დაუშვებელი“. ასე მაგალითად, 24-ე მუხლის მე-2 პუნქტის მიხედვით, მასობრივი ინფორმაციის საშუალებათა ცენზურა დაუშვებელია. ქართული იურიდიული ლიტერატურის გათვალისწინებით, აღნიშნული ტერმინი შეიძლება განმარტებულ იქნეს, როგორც კონკრეტული მოქმედების აკრძალვის სამართლებრივი წინაპირობა.³⁹ ამასთან, ასეთ ტერმინში მოიაზრება არა უფლება, ზოგადი სახით, არამედ კონკრეტულ ასპექტში. მაგალითად, თუ ცენზურის შემთხვევას ვაგვევებით, ასეთის არსებობისას მოაზრება ე.წ. წინასწარი ცენზურა, რომელიც კანონით აკრძალულია.⁴⁰ კონსტიტუციაში ცენზურის აკრძალვის მიზანი მედიის თავისუფლებაა⁴¹ და არა გამოხატვის თავისუფლების აბსოლუტური ხასიათი. ცენზურის დაუშვებლობა ფართო გაგებით არ უნდა იქნეს გაგებული, მაგალითად ისე, როგორც ეს ღირსების უფლების შემთხვევაშია.

მაგალითს თუ ვაგვევებით, შესაძლებელია კონსტიტუციის 23-ე მუხლის განხილვა, რომლის საფუძველზეც, შემოქმედებითი საქმიანობის სფეროში

³⁸ გვენავა დ., ზოგიერთი ცნების მართებულობის საკითხისათვის ქართულ საკონსტიტუციო სამართალში, ზურაბ ახვლედიანი 80, თბილისი, 2013, 193-194.

³⁹ იხ., კუბლაშვილი კ., ძირითადი უფლებები, თბილისი, 2014, 270.

⁴⁰ იქვე.

⁴¹ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2011 წლის 18 აპრილის №2/482,483,487,502 გადაწყვეტილება საქმეზე, „მოქალაქეთა პოლიტიკური გაერთიანება „მოდრობა ერთიანი საქართველოსთვის“, მოქალაქეთა პოლიტიკური გაერთიანება „საქართველოს კონსერვატიული პარტია“, საქართველოს მოქალაქეები – ზვიად დიმიგური და კახა კუკავა, საქართველოს ახალგაზრდა იურისტთა ასოციაცია, მოქალაქეები დაჩი ცაგურია და ჯაბა ჯიშკარიანი, საქართველოს სახალხო დამცველი საქართველოს პარალმენტის წინააღმდეგ“.

ჩარევა დაუშვებელია. აღნიშნული ცენზურის ერთ-ერთი სახეა,⁴² რომლის სამართლებრივ დონეზე მოწესრიგებითაც კანონმდებელი წინასწარ განსაზღვრავს, რომ შემოქმედებითი საქმიანობის გადამოწმება, შეწყვეტა ან შეფასება, ანუ ამ უფლებაში ჩარევა დაუშვებელია.⁴³

მეორე მაგალითად შესაძლებელია საქართველოს კონსტიტუციის მე-19 მუხლის მე-2 პუნქტი იქნეს მოყვანილი, რომლის მიხედვითაც, ადამიანის დევნა აზრის ან სიტყვის⁴⁴ გამო დაუშვებელია. მიუხედავად ასეთი ჩანაწერისა, უნდა აღინიშნოს, რომ სიტყვისა და გამოხატვის თავისუფლება აბსოლუტურ უფლებათა კატეგორიას არ განეკუთვნება. ამ შემთხვევაში, ერთი მხრივ, ე.წ. შინაგანი და გარეგანი თავისუფლების კავშირია,⁴⁵ ხოლო, მეორე მხრივ, აკრძალვა კონკრეტული ქმედების განხორციელებას ეხება. ღირსების უფლების შემთხვევაში აკრძალვა მასთან დაკავშირებულ ყველა ქმედებას ეხება.⁴⁶ აღნიშნული გამოდინარეობს იმ ფაქტორიდან, რომ ღირსება და მასთან ერთად პატივი, რომელიც ცალკე სიბრტყეზე არ უნდა იქნეს განხილული, განსხვავებით ყველა სხვა უფლებისგან, პირის პრესტიჟს განსაზღვრავს და საზოგადოების მხრიდან პირს, როგორც ინდივიდს პატივისცემის ჭრილში აღიარებს,⁴⁷ განამტკიცებს ადამიანის პიროვნულ აღიარებას.⁴⁸ ამასთან, ღირსების უფლების შეზღუდვით შეუძლებელია სხვა პიროვნების უფლება იქნეს დაცული ან გადარჩე-

⁴² აღნიშნულის თაობაზე იხ., საქართველოს კონსტიტუციის კომენტარი, თავი მეორე, საქართველოს მოქალაქეობა, ადამიანის ძირითადი უფლებანი და თავისუფლებანი, პ. ტურავას რედაქტორობით, თბილისი, 2013, 246.

⁴³ იქვე.

⁴⁴ მხოლოდ რამდენიმე ასპექტს ეხება განსახილველი თემა. მუხლის შედარება პარალელისთვისაა საჭირო, ამდენად, მთლიანი მუხლის განხილვა ასეთ შემთხვევაში არ მოხდება.

⁴⁵ იხ., საქართველოს კონსტიტუციის კომენტარი, თავი მეორე, საქართველოს მოქალაქეობა, ადამიანის ძირითადი უფლებანი და თავისუფლებანი, პ. ტურავას რედაქტორობით, თბილისი, 2013, 160-161.

⁴⁶ ცალკე განხილვის საგანია ის, თუ ცალკეულ სამართლებრივ ნორმებში როგორაა ეს საკითხი მოწესრიგებული, თუმცა, არსებული კანონმდებლობით მისი შეზღუდვის სამართლებრივი წინაპირობა კანონის დონეზე არ გვხვდება.

⁴⁷ ბიჭია მ., ღირსების სამოქალაქოსამართლებრივი ცნების მოცულობა, „სამართლის ჟურნალი“, №2, 2014, 15.

⁴⁸ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2007 წლის 16 ოქტომბრის №2/2/389 გადაწყვეტილება საქმეზე, „საქართველოს მოქალაქე მაია ნათაძე და სხვები საქართველოს პარლამენტისა და საქართველოს პრეზიდენტის წინააღმდეგ“.

ნილი/დაცული სიკეთე, შეზღუდულ სიკეთეს აღმატებოდეს. პრაქტიკული თვალსაზრისით ასეთი ქმედება რთულად წარმოსადგენია. მეორე მხრივ, სიტყვის ან აზრის გამოხატვის თავისუფლების კანონიერი შეზღუდვით პიროვნება საკუთარ საზოგადოებრივ მნიშვნელობას უარყოფით კონტექსტში არ აღიქვამს,⁴⁹ რაც ღირსების შემთხვევაში აბსოლუტურად პირიქით იქნება განხორციელებული.⁵⁰

დასკვნა

მსჯელობაში განხილული მაგალითების მიუხედავად, აუცილებელია აღინიშნოს, რომ აბსოლუტური უფლება სხვა შეზღუდულ უფლებებთან მიმართებით იერარქიულად მაღალ საფეხურზე არ დგას. ყველა უფლებას და მათ შორის, ამ უფლებათა კონკრეტულ ქცევის წესს, რომელიც შეიძლება საკონსტიტუციო დონეზე იყოს აკრძალული, აქვს მოქმედების შესაბამისი, ვიწრო ან ფართო არეალი, რომელიც სხვა უფლებას არ კვეთს. მაგრამ უფლების შეზღუდვის საკითხი სწორედ იქიდან გამომდინარეობს, თუ რამდენადაა შესაძლებელი კონკრეტულმა უფლებამ სხვათა უფლებები ან თავისუფლებები უკანონოდ შეზღუდოს. ღირსება, როგორც აბსოლუტური უფლება, სხვათა უფლებებთან კვეთაში არ მოვა და მისი შეზღუდვა არ იქნება საჭირო იმისთვის, რომ სხვა პირის თავისუფლებები იქნეს დაცული.

სწორედ აღნიშნულზე დაყრდნობით შეიძლება ითქვას, რომ ღირსების უფლების მოწესრიგებისას ტერმინი „ხელშეუვალი“ ყველაზე მეტად განსაზღვრავს მისი მოქმედების ფართო არეალს. თუმცა პრობლემური საკითხიც სწორედ ამ ფაქტიდან გამომდინარეობს, როდესაც ანალოგიური ტერმინითვე კონსტიტუცია სხვა, შეზღუდულ უფლებებსაც აწესრიგებს და ცალკეული სამართლებრივი აქტები ამავე უფლებათა შეზღუდვის კრიტიკრიუმებს ადგენენ.

იმ შემთხვევაში, თუ ტერმინი „ხელშეუვალი“, საქართველოს კონსტიტუციის მიზნებიდან გამომდინარე, თავის თავში უფლების აბსოლუ-

⁴⁹ საუბარია მხოლოდ კანონიერ შეზღუდვაზე, როცა თანაზომიერების პრინციპის დაცვითაა ქმედება განხორციელებული.

⁵⁰ იხ., საქართველოს უზენაესი სასამართლოს 2014 წლის 23 აპრილის №ას-1332-1258-2012 განჩინება.

ტურობას არ მოიცავს, მაშინ მხოლოდ მე-17 მუხლში, ღირსების უფლებასთან მიმართებით უნდა იქნეს იგი შეცვლილი და რაიმე სხვა ტერმინით ჩანაცვლებული. სხვა შემთხვევაში, ერთი და იმავე ტერმინით აბსოლუტურ და შეზღუდულ უფლებათა მოწესრიგება, სულ ცოტა, კონსტიტუციაში ტერმინოლოგიურ გაუმართაობას უსვამს ხაზს.

ამდენად, ისეთი ტერმინი, როგორცაა „დაუშვებელი“, წარმოადგენს ფართო მოქმედების არეალიდან მხოლოდ კონკრეტული ქმედების აკრძალვის სამართლებრივ წინაპირობას. „ხელშეუვალობა“ უფრო მაღალ ხარისხში უნდა იქნეს აყვანილი და იგი მხოლოდ იმ მუხლის განმსაზღვრელს წარმოადგენდეს, რომელიც თავისი არსით აბსოლუტურ უფლებათა კატეგორიას, მთელი თავისი მოქმედების სპექტრით განეკუთვნება. ასეთი კი საქართველოს კონსტიტუციაში დღესდღეობით მხოლოდ ღირსების უფლებაა.